

**ЧУДОМИР
ПЪРВИТЕ
МАТЕРИАЛИ ПО ИСТОРИЯ
НА СОЦИАЛИЗМА В
КАЗАНЛЪШКО**

chitanka.info

Ако искаме да проследим историята на социалистическото движение в град Казанлък, не може да не почнем от Георги Кърджиев — един от първите в нашата страна. Роден в село Арбанаси, Търновско, преселен по-късна в Русе, следвал духовна семинария в Белград; след това е учител в Русе и Разград. През 1881 г. е вече редактор на „Варненски вестник“ и „Братство“, но така ги е списвал, че е бил принуден да напусне града, да бяга в Източна Румелия и постъпил учител в нашия град. През 1882 г. той е вече председател на читалище „Искра“, където създава Народен университет и изнася първите сказки със социалистическо съдържание, като „Причини за омразата между членовете на един народ и между човеците изобщо“, „Каква е днешната правда“ и др. Неговите сказки отекват силно върху душата на младия Константин Бозвелиев и той „почва да вижда по-ясно несъвършенствата на тогавашния строй“. Кърджиев обаче не се задържа за дълго в Казанлък, заминава за София и става редактор на списание „Братство“ и в. „Напред“, на които Бозвелиев редовно е сътрудничел.

Истински тласък към задълбочено изучаване на социалистическото учение обаче Бозвелиев получава от руския възпитаник Спирос Гулабчев през 1887 г. Минал през града ни на път за Габрово, където бил назначен за учител, той бил изпратен от Бозвелиев с група будни младежи, между които и композиторът Емануил Манолов. Из пътя Гулабчев непрекъснато им говорел за несправедливостите на обществения строй, за нуждите от големи преобразования и пр.

„Аз слушах с дълбоко внимание — пише в спомените си Бозвелиев — и за пръв път имах случай да чуя жива социалистическа критика на днешното общество с думи ясни, категорични.“

След тази среща Бозвелиев е вече оформен социалист.

По това време социалистическите идеи започнали да си пробиват път и жаждата за повече знания нараснала значително. Скромната читалищна библиотека се оказала недостатъчна, та група младежи започнали да си изписват книги, да се събират у дома му на четене и разискване. Чели статии из сп. „Руская мысль“, „Развитие на научния социализъм“ от Енгелс и др. През юли 1890 г. си основали фонд за издаване на книги и така се появява първата социалистическа организация под формата на кръжок за самообразование.

Наскоро пристига от Севлиево и оформената вече социалистка, учителката Теофана Попова, и организацията получава нов подем. Вечерните срещи продължавали с все повече и повече посетители, занятията ставали два пъти седмично, ту в дома на Бозвелиев, ту у Георги Пенков, като програмата им била насочена все към изучаване на социализма.

В скоро време дейността на организацията преминала границите на града, завързали се по-тесни връзки с Гулабчев, с Габровски от Търново, у които се породила идеята за създаване на социалистически организации и в други градове, които се наричали „дружинки“. Първата обща акция на тия дружинки е била да си купят печатница.

Всичко дотук е известно на тия, които са се интересували от историята на социализма в нашия град, всичко това е обширно описано от самия Бозвелиев в спомените му. Знаят се и първите членове на казанлъшката дружинка: К. Бозвелиев, Георги Гинев, Константин Мичев, Георги Пенков, Теофана Попова, Борис Шнее, Александър Попов и Христо Колев. През 1892 г. към тях се присъединяват Борис Митов, Иван Ковачев, Стефан Папазов, Стефан Нанчев, Георги Дремсизов, Денъо Стайнов, Ст. Казанджиев, Иван Тодоров, Генчо Христов, Мария Владева, Теодоси Кильов, Владислав Владев, Георги Балева, Д. Сливков, Никола Курдов, Илия Стефанов и дружинката става вече организация с 25 членове, социалистическото учение нахлува бързо в града сред младежите и почва полека-лека да навлиза и в селата. От една дописка до в. „Селски глас“, бр. 11 от 15.1. 1895 г., по повод откриване на първия работнически клуб „Дружба“ в Казанлък научаваме, че членовете на организацията вече наброяват 60 души.

След идването на Кирков и Дабева през 1897 г. и излизането на „Работнически вестник“ в града ни, членовете на партията бързо се увеличават. Така например в изборите за училищни настоятели през 1899 г. социалистите получават 469 гласа.

Известно е, че след разцеплението през 1903 г. Казанлък и околията му бяха една от най-ярките крепости на тъй наречените широки социалисти и това продължава почти до края на Първата европейска война.

Да видим сега кои са били първите сеячи на това учение, първите борци за „равенство и братство“ по нашите села; първите

лястовици, вестители на социалистическата пролет в Розовата долина, което е и главната задача на този труд.

Общото мнение е, че първите социалисти там са били учителите, питомците на Казанлъшкото педагогическо училище — твърде прочуто по онова време.

В списание „Мисъл“, год. XI, книжка II и III от 1901 г., в статията „Из Южна България“, видният тогава общественик и книжовник Васил Кънчов, който през същата година става министър на просветата, пише:

„... Забелязва се, че педагогическото училище е помогнало да се образува в града (Казанлък, б.м.) социалистически център. Учениците са разнасяли новото учение между населението в града и селата. Обстоятелствата са помогнали на социализма да има успех. В града не е имало друга, достатъчно енергична сила, която да му попречи, нито в училището е попаднал достатъчно авторитетен учителски персонал, който да може да спре увлечението на младите, незрели ученици. Населението е разбрало новото учение своеобразно и е съчувствувало на младите проповедници, които са викали против лихварите, богатшите, против угнетителите на народа.“

И същият автор продължава нататък:

„Социалдемократическата група държи видно място в Казанлъшка околия. Главната ѝ сила е в града, където има някаква почва за развитието ѝ. Наистина тук няма фабрични работници, които навсякъде са истинска основа на тая партия, но има сиромаси и срещу тях един ред търговци на гюлово масло с твърде завидно богатство; а благата средина, съставена от еснафска класа, е много ослабена. В тази осиромашала еснафска класа енергичните социалистически водители са намерили доста много последователи. За тях е образувано кредитно общество,

ръководено от способен мъж, което помага на нуждаещите се. Партията е поставена на видимо практическа почва: да се бори с богатшите, които експлоатират сиромашта.“

В доста обемиста статия авторът дава една вярна картина и за положението на нашите селяни тогава:

„Икономическото положение на селяните не е яко добро (отнася се до с. Орозово, сега Розово, б.м.). Освободителната война ги е заварила с малко земя и те са били принудени да купуват турски имоти доста скъпо. Търсили са пари от лихварите. Лихвата до 1890 г. е била 2½ до 3½ за месец, т.е. 30 до 36 на сто за година. Имало е отделни случаи, когато лихвата е достигала до 5 на сто на месец. Главен лихвар за Орозово бил Петко Орозовеца, комуто сега са длъжни много селяни. От 7–8 години насам лихвите са слезли до 18 на сто годишно и така вървят и сега. Положението на селяните се е влошило много през 1897-1898-1899 година, когато имаше слабо плодородие. Сега около 30 къщи в селото са свършено разорени. В такова недобро положение се намира българското население и в околните крайсредногорски села, особено Армаганово (сега Бузовград, б.м.), което почти цялото е длъжно на дяда Петка Орозовеца, който е станал фактически господар на земята му...“

При проучване архивите на розотърговската фирма „Папазови“ пък се откриха и запазиха в музея грамаден сноп от крепостни актове за притежавани ниви, ливади и пр. почти из всички села на бившата Казанлъшка околия. Тези имоти са били на задължнели към фирмата бедни селяни, които не са могли да изплатят дълговете си.

Другите розотърговски фирми, като Шипкови и Хр. Христови, притежаваха също чифлици и големи имоти около града и из селата, които, закупени на безценица, по-късно продаваха за дворни места.

От бързото нахлуване на социализма по селата ни са разтревожени не само чорбаджии лихвари и розотърговци, но и владици, и попове. Организира се кампания начело със старозагорския владика Методи Кусевич, разпрашат се тайни окръжни, започва да излиза и печатен орган „Отбрана“. Според „Работнически вестник“ от 1899 г. владиката Кусевич обикалял селата и държал речи против социалистите в с. Шипка, Шейново, Енина и пр., където разправял, че те не са българи, че са против интересите на отечеството и пр. (бр. 13 и 15). В брой 41 е поместена дописка против шипчанския свещеник Николай Павлов — голям социалистомразец, който заставял бедни жени да му работят уж за изплащане на извършени някакви треби, вземал по 15 лева за опело и пр.

Пак в „Работнически вестник“, бр. 13 от 24.XI.1900 г., пък е поместена дописка, в която се разправя, че поп Нанчо Караколев от града говорел в църквата против социалистите, като ги наричал изроди на българския народ, вълци в овчи кожи, че нищо не работели, а плачели за работниците и че ако имало сиромаси, то се дължало на това, че ги мързяло да работят, и т.н.

Във втория брой на в. „Отбрана“, орган на владиката Кусевич, който има за цел да пази християнския морал и православната църква, е поместен диалог между един кундурджия (обуцар) и един дядо. Първият е социалист, а вторият не и след като се разбират кой какво е, дядото пита обуцаря:

„— Имаш ли жена?

— Да — казва обуцарят, — женен съм, имам си женица.

— Ами жена ти принадлежи ли на обществото, да се разпорежда с нея свободно всеки член от социалистическото общество.“

За дейността на владиката Кусевич в туй отношение ни дава редица факти социалистът Иван Кутев, адвокат, по произход от с. Шипка, в брошурата си „Владиката Методи Кусевич пред обществения съд“, Ст. Загора, 1901 г. На страница 10 пише, че от народния представител Н. Габровски е подадена интерпелация до Народното събрание, в която между другото се казва, че с конфиденциално окръжно под № 2031 от 5.XI.1894 заповядал на свещениците да шпионират учителите в тяхната просветна дейност между народа и да донасят на началствата си за ония, които се борят против суеверието и експлоатацията от духовенството.

На страница 16 от същата брошура четем, че Кусевич държал реч на 25.XII.1900 г. в църквата „Св. Димитър“, в която нарекъл луд, диване и пр. учителя при V-класното училище Бозов, като изрично проповядвал на православните християни да не пращат децата си в училище при тоя учител и да отидели да го набият, защото бил говорил, че няма бог, душа и пр., когато всъщност тоя учител е държал реч за функциите на нервната система. На стр. 25 и 26 се казва, че със заявление до анкетната комисия по делата на този владика, от 19 юли 1900 г., казанлъшките граждани-социалисти Ст. Папазов, Петър Петков, Деньо Ив. Гюзелев, Ст. Казанджиев, Ст. Мочуков и Ив. Мандов се оплакват, че през 1899 г. били законно избрани за настоятели на църквата „Св. Иван“, изборът обаче не бил утвърден и без никакъв избор били назначени и утвърдени съвсем други лица от владиката.

В същата брошура на стр. 29 се съобщава за следното писмо от архиерейския наместник в града ни, Н. Караколев, до председателя на еврейската община:

„Г-не председателю, старозагорската митрополия имала сведения, че за учител бил назначен Несим Натанов, който е върл социалист (безбожник). По повод на това съгласно писмо на същата митрополия под №3233 считаме за нужно да ви явим, че ако сте избрали въпросния учител, ще се считате за негов съмишленик.“

На стр. 105 се съобщава, че е било заведено дело против съгражданина ни Георги Ив. Пенков, загдето издал книгата „Християнството пред съда на социализма“ от Васил Тодоров, но било прекратено. С остро писмо до съда Методи Кусевич протестира, че Пенков бил освободен от отговорност.

„Всяка година — се казва на стр. 107 — учителите от епархията на Кусевич са подложени на най-убийствен кадрил и като се знае, че на този кадрил стават жертва най-способните учители, лесно е да се разбере какво е изобщо положението на учебното дело.“

Сливенският депутат Георги Кирков отправил също запитване до Народното събрание и министъра на външните работи и

вероизповеданията по анкетата на владишките дела и какво мисли правителството за този човек. Министър Данев отговорил, че била назначена комисия, обаче изследванията не били пълни, понеже много от книгата на тази комисия били откраднати.

Много интересен в това отношение също така е и дневникът на средногоровския поп Васил Джобов, състоящ се от две големи тетрадки, пълни с важни и неважни бележки, но в голямата си част пропит с омраза най-вече против учителите-социалисти. Ето някои извадки: През 1895 г. той пише: „Най-после Васил Шивачев (учител, б.м.) се въвлече в социализма и падна в безбожието. Не ходеше редовно на църква да пее и получи силна опозиция и най-после го преместиха за учител в Симитлери (Морозово, б.м.).“

За учителя Васил Сливков, който е бил член на градската организация, пък пише: „Той е цял социалист-безбожник. Той дотолкова се е увлякъл в социализма, щото малко грижа има за учениците. Малко го занимават другите предмети, не само си е поставил за начало да изопачава всичко, да укорява божиите храмове, да унищожавя човеческия род, като го произвежда от маймуни и смесени други животни, като кучета, овце, кози, кукумявки и пр.“

„Вместо да учат младите на работа — пише на друго място същият поп, — те ги развалят, че трябвало да се работи по 8 часа на ден, че не трябвало да има толкова празници... Вместо да всяват мир и любов, всяват омраза към свещениците и църквата...“

В „Работнически вестник“, бр. 40 от 11 юни 1899 г., пък е поместена дописка от с. Енина със следното съдържание:

„Дошел си някакъв свещеник, родом от селото, и в църквата държал реч против социалистите. Приканвал селяните да ги мразят, да ги гонят, да не ги поздравяват. Появяването на социализма — казал той — било причина да пропаднат занаятите и да се дигне берекетът.“

Да, наистина не е била лесна работата на първите ни борци за социализъм. Никак не е било лесно да се бориш с тоя напластен мрак, невежество и суеверие.

В друга дописка в „Работнически вестник“ от 2 август 1898 г. е поместено писмо от кмета на село Елхово (сега Милево) до К. Бозвелиев:

По донесение от страна на населението от поверената ми община се научавам, господине, че вие сте дошли с цел да държите разни речи и развивате социализма. По повод на това заповядвам, господине, щото още с получаването на настоящото ми да впрегнете каруцата и си заминете, без да се обадите, в противен случай не отговарям.

С. Елхово

Общински кмет: Д. Мартинов
Писар: Ж. Ив. Харачерски

Въпреки това обаче събранието се състояло.

Пак от това село в същия вестник има друга дописка, от 26.VI.1898 г., която е извлечение от постановление на училищното настоятелство. В нея между другото се казва:

„През течение на учебната година съм забелязал учителите Иван П. Овчаров и Ан. Иванов, че са увлекли в социализма, тъй щото даже и в мое присъствие откровено го проповядват между селяните ни, затуй нивга не ще бъде в интереса на общината ни, ако и занапред ги оставим в общината си за такива, понеже те ще разсеят социализма не само в младите ни деца, но и в цяло село.“

И на края предлагат на тяхно място да се назначи за учител Минчо Станев, който, както ще видим по-нататък, се оказал още по-голям социалист.

Все от същото село Елхово (Милево) в друга дописка в „Селски глас“, от март 1895 г., против кмета на селото между другото се казва: „В неделя, 12 февруари, той повикал в общинското управление главния

учител (Иван Тодоров, б.м.) на училището ни и без много заобикалки го нарече вагабонтин, социалист, заплашил го, че ще го изпъди, защото учил децата на социалистическа вяра, не им давал да се кръстят, да правят молитви, да ходят на църква и много други лоши работи...“

Както видяхме, в началото Иван Тодоров, чичо на бившия пълномощен министър Тодор Христов, който почина в Москва, е бил член на казанлъшката социалистическа организация.

Пак в „Селски глас“ от 1895 г. се пише:

„Тайната заповед на негово преосвещенство старозагорския владика Методи Кусевич се прилага вече в изпълнение. Тия дни орозовският поп Доньо е ходил при архиерейския наместник в града да му съобщи, че селският им учител приличал да е социалист, та питал наместника имал ли право да го набие хубаво.

— Не само да го биеш, а и да го убиеш имаш право — отговорил светиня му.“

Подобни попски изстъпления могат да се наброят още с десетки.

В „Работнически вестник“, бр. 51 от 23.VIII.1898 г., четем следната дописка от Казанлък:

„Едно от обичайните следства, с които днес властващите партизани си служат срещу противниците си, е да убиват последните из засада. Макар властта и да е в техни ръце, обаче народната обич към тях е толкова голяма, щото те прибягват и към туй средство, което въведоха в степен на култ. Пречи ли им някой, теглят му кримката от някое къоше и работата е свършена. Такова нещо са гласели те да направят и с тукашни някои граждани. На 22 того вечерта, когато тукашните жители Георги Станчев Ковачев и Иван Станчев се намирали по вересии в с. Лаханлий (сега Ветрен, б.м.), били предупредени от хазаина си да се пазят, защото нещо лошо се готвело против тях. Туй му бил съобщил местният

свещеник Н. Петров. Заинтересувани от това, те намерили речения свещеник и последният на всеослишание им заявил, че действително имало една шайка от няколко души, в която влизал и той сам и която имала за цел да премахне К. Бозвелиев, нашите двама редактори Е. Дабеv и Г. Кирков и още няколко граждани. Да извършат това, както изповядало отчето, било им заповядано от старозагорския митрополит М. Кусевич, от когото имал и писмо. Доколко е вярно всичко това, което е казал светиня му, остава да се види пред съда, към който са се отнесли Г. Ковачев и Ив. Станчев. Във всеки случай ние съобщаваме на кримкарите, че не ние сме хората, които ще трепнат от техните заплашвания. Нека те помнят, че който вади нож, от нож умира.“

Да, не ще да е била лесна работата на първите борци за равенство и братство. Нужна е била голяма вяра, упоритост и воля да се разорава такава корава целина и да се сее социализъм.

„Към 1898 г. — пише Бозвелиев — само в две-три села ние имахме свои хора и нещо като зачатки на организации. Те бяха селата Мъглиж, Енина и Средногорово.“

Когато се заговори за началото на социализъм в с. Мъглиж, веднага изпъква борческата фигура на Жельо Тодоров Шунанов. Син на терзия, през 1888 г. той е изпратен да се учи в Габрово, където за пръв път се запознава с това учение и поради това е бил изключен. Оттам се премества в Пловдив. В този град младият социалист намира още повече идейни другари. През 1893 г. постъпва учител в родното си село, където заедно с Бозвелиев образуват първата социалистическа дружинка с членове: Теньо Тюфекчиев, Злати Шунанов, Теньо Кучков, Денъо Минтов, Денъо Бояджиев, Стоян Боров, Рашо Тя нов, Петко Колибогданов, Райчо Бораджиев, Кольо Драганов, Гърди Деянов, Илия Кисьов, Петър Гуджев и др. За клуб им служил дюкянът на Шунанов.

„Мъглиж по това време представляваше за нас оазис сред пустинята“ — пише Бозвелиев.

Създаването на социалистическа организация и особено на взаимоспомагателната им каса „Пчела“ вбесило местните чорбаджии и

лихвари и (те) търсели повод да ги злепоставят и премахнат. През втората половина на 1893 в селото започва да излиза в. „Мъглиж“ и в. „Селски глас“, списван от Бозвелиев и Шунанов при отговорен редактор Теньо Тюфекчиев. През Стамболовия режим организацията начело с него дава отпор на развилнелите се мракобесници в селото, а през 1894 превземат общинския съвет. За всичко това Шунанов бил преследван, уволняван, съден от военен съд и пр. След излежаване на наказанието си, подпомогнат от другари, той заминава да следва медицина в чужбина, а след свършването се установява за лекар в Хасково, където до края на живота си остава верен на своите идеи. Организацията, разбира се, залинява, оредяват членовете ѝ и дълго време не е могла да се съвземе.

След разцеплението, през 1904 г., в селото постъпва учител Иван Стоянов от с. Казанка, Старозагорско, който с 12 души туря началото на нова организация от тесни социалисти.

Първият човек в с. *Енина*, който възприема социалистическото учение, е учителят Трифон Нонов, другар на К. Бозвелиев. В 1896 г. пък в селото се образува социалистически кръжок „Саморазвитие“, в който членували Кольо Парушев, Стефан Кисьов, Емануил Стайнов, Иван Ганев, Стефан Астаджов, Теньо Балабанов, Кирил Стрешков, Христо Влаев и др. Събирали се в дома на будната сестра на Трифон Нонев, Елена.

Партийната социалдемократическа организация се образува от членовете на този кръжок през март 1898 г. В началото се събирали в общарския дюкян на Стефан Стоянов Кисьов. За секретар бил избран Иван Ганев, който работел в мелницата на Костадин Славчоолу. Един ден господарят му го заварил, като чете „Работнически вестник“, и веднага го уволнил. На негово място назначил Кирил Стрешков. През 1899 г. организацията участвувала със свой делегат на конгреса в Габрово. В началото за партиен клуб им служел дюкянът на Теньо Балабанов. През 1898 г. засилената партийна организация за пръв път развява червеното знаме и манифестирайки, отишли в града, където на многолюден митинг говорили Георги Кирков и Евтим Дабев. През всичкото време енинската партийна организация е водила смела и упорита борба срещу чорбаджии, попове и народни изедници.

Първи различия между членовете се явяват още през 1901 г., а през 1903 г. организацията се разцепва с по равно число гласове. Към

групата на тесните социалисти се определили едни от най-дейните членове: Кольо Парушев, Иван Ганев, Кирил Стрешков, Генчо Мануилов, Илия Ставрев, Пейо Златев и др.

В навечерието на самото разцепление било свикано събрание и от града пристигнал Бозвелиев с група членове от казанлъшката организация, но не били допуснати да присъствуват. Лявото крило начело с Парушев и Иван Ганев задържали клуба до късно вечерта, но през нощта групата на десните разбили вратата и задигнали библиотеката, партийната архива и борбата между „тесни“ и „широки“ започнала.

Според покойния дългогодишен учител Йовко Орачев в с. Средногорово пръв заговорва за социализъм Георги Дремсизов. Той е роден през 1866 г. Завършил IV клас в Казанлък, учителствувал една година в селото си, след което продължил учението си в Габрово. По-късно става финансов чиновник, ревизьор по преките данъци и умира в София през 1925 г. През 1892 той е бил член на социалистическата дружинка в Казанлък. След него в селото учителствува Сливков, също член на градската организация, и Йовко Орачев. Партийната организация в селото обаче образува кожухарският калфа Иван Митев Коев. Роден през 1874 г., останал сирак, започнал да слугува по чужди къщи, след което идва в града и почва да учи занаят при кожухаря Стефан Пирьов. Там той получава първите уроци по социализъм. Това е било към 1890–1892 г. Първите членове на организацията според адвоката Ал. Гачев са били: Йовко Орачев, Миньо Дончев, Иван Митев, Йовко Бончев, Иван Начев, Георги Вълев, Слави Димов и др. По това време в селото са устройвали събрания Георги Кирков, Евтим Дабеv, К. Бозвелиев, а когато през 1900 г. организацията е брояла 50 Души членове, е идвал и Д. Благоев.

Интересното в това село е, че двете махали — горна и долна — са воювали помежду си и били разделени на две партии. В горната били социалистите, а в долната — начело с поп Васил Джобов — останалите чорбаджии и реакционери, но около 30 години все горненци са имали мнозинство в изборите и са управлявали селото. Към 1910–1911 г. в селото учителствуват социалистите Ал. Гачев и К. Бакалов, а след тях — Лальо Дремсизов. Те раздвижили доста партийната организация, активизирали читалище „Просвета“ и

изнесли пиесите „Иванко“, „Мария Тюдор“, „Хернани“ и пр., та по този повод поп Васил Джобов пише в дневника си:

„Читалището има за цел да просвещава младежите и затова е кръстено «Просвета», но същинската цел е да ги въведе към лъжливия социализъм или към социалистическата организация, на която водител е Иван Митев...“

По-нататък поп Васил продължава:

„След молебена имаше забава, в която бяха изнесени декламации — една след друга — повече от двајсет. Всички бяха против държавния строй, против войната, против казармите, против богатите, против чиновниците, против свещениците, владиците, против дългий работен ден и пр. Всичко деморализирано, всичко плод на социализма. Всичко отвращение към работата, всичко към мързел и разврат, всичко към отмъщение, всичко към непокорство на родители и наставници и очакване на готово ползване от чужди имоти...“

Дневникът на поп Васил Джобов, пълен с подобни сентенции, е един рядък документ на безпределна ярост и омраза към първите строители на социализма у нас и същевременно на непроходимата простотия на божите служители по онова време.

Разцеплението се явява към 1919 г., като комунистическата група се възглавява от учителите Иван Димов Славовски и Лука Иванов. През време на изборите, през същата година, групата получава 11 гласа. Организация обаче се основава през 1920 г. начело със Стойно Стойнов (Гяуров стария) и членове: Лальо Д. Хаджиев, Антон Вълев Кацаров, Дончо Минчев, Георги В. Кацаров, Миньо С. Рачев, Слави К. Пантов, Иван Димов Мазнев, Слави Коев, Антон Донев, Иван Ст. Цонев, Пеньо Стоянов, Велко К. Тенков, Георги Хр. Йовков, Антон Ст.

Славовски, Вълчо Сандев, Вълко Елкин, Дончо Д. Караджолов и др. Клубът им е бил първоначално в зимника на Иван Мазнев, а през 1921 г. — в дюкяна на Ганчо Колев.

Според някои съвременници първи социалисти в с. Шипка са били Иван и Гаврил Недялковци, които присъствували на Бузлуджанския конгрес. Около тях се събира група от съмишленици: Христо Манолов, Петко Тончев Духтев, Жельо Христов, Станьо Мишев, Петър Песев, Стефан Безлов — все работници и занаятчии. Първата партийна организация се образува през 1897 г. Нарекли я „Класово съзнание“. Като си спомним обаче думите на К. Бозвелиев, че към 1898 г. само 2–3 села имали свои хора и „нещо като зачатък на организацията“, смятаме, че посочената година е погрешна. Още повече че той именува тия села и Шипка не е между тях. Освен това повече данни за „Класово съзнание“ не можаха да се съберат. След разцеплението през 1903 г. голяма част от групата минава към тесните социалисти, които имат клуб в къщата на Христо Найденов, секретар на групата бил Христо Манолов. Клубът бил украсен с лика на Маркс и с два лозунга: „От мъката на сиромасите е създаден раят на богатите“ и „Черни роби, крепете се, млади сили, гответе се за великата борба“. Учителят Никола Блажев ги научил да пеят Интернационала. Устройвали често сказки, беседи и пр. През 1907 г. клубът бил преместен в дюкяна на Христо Радев, където направили сцена и играли пиесата „Фабрикантът“. В една дописка до „Работнически вестник“, бр. 24 от 24.II.1902 г., се съобщава, че на 2 с.м. била дадена за пръв път работническа вечеринка с песни, декламации, четива и пр. „Особено добро впечатление направи «Работническият марш», изпят от хор, съставен само от работници“ — се казва в дописката.

Турското село *Доймушларе* — сега *Осетеново* — е заселено от българи из Карловско към 1905 г. и не се знае за социалистическа организация там по онова време. Партийна комунистическа организация е била образувана през ноември 1919 г. от Димитър Христов, Георги Гочев, Гочо Стоянов, Коста Петков и Лазар Димов. Събранията си правели в дома на Нено Христов, а секретар на групата е бил Димитър Христов, който през 1925 г. заедно с Тодор Ганарев, заподозрени и преследвани, започват нелегален живот.

В с. *Александрово* съчувственици на социалистическото учение се явяват към 1914–1915 г. Те били Васил Гоев Вълев, Тодор Иванов

(Червен Тодор) и др., а първата комунистическа организация се образувала през зимата на 1919 г. Тя излиза за пръв път на изборна борба през 1921 г. и след това през 1923 г. Тогава за общински съветници били избрани Васил Гоев Вълев, Димитър Хр. Балакирев, Али Шилак и Емин Пире Сюлейманов. Групата тогава е брояла 20 членове, със секретар Слави Николов. През 1923 г., готвейки се за въстание, решават да се въоръжат и правят опит да се снабдят с бомби от казармата в града, като разбили една от стените на склада. Сандъците обаче се оказали много тежки, охраната на склада ги подушила и двамата смелчаци Марко Петров и Стойчо Минков успели да избягат. През 1924 г. партийните членове са били 60 души.

За пръв социалист в с. *Борисово* — сега *Манолово* — се смята Кольо Коев от същото село, завършил Казанлъшкото педагогическо училище през 1909 г. Като гимназист още той участвувал в социалистически кръжок, но като учител в селото не развил никаква особена дейност в туй отношение и не е образувал никаква група. Основател на комунистическата партия в това село е зет му Георги Христов Арнаудов, обуцар, родом от Трявна. Това е станало през 1919 г. Първите членове са били Никола Балканджиев, Борис Ст. Иванов, Стефан Гъчев, Михал Захариев (Манол), Христо Ялъмов, Стоян Стойчев и Нено Христов. След преврата на 9-и юни 1923 г. около 30 души тръгват към с. Габарево, но както те, така и търничанци и тъженци са били спрени по нареждане на партията от адвоката-комунист Никола Айлъков.

От групата само Михал Захариев става нелегален и е един от най-будните, най-смелите и най-интересните партизани от нашата долина. На неговото партизанско име Манол е прекръстено селото.

Комунистическата група в с. *Търничене* се образува още в 1906 г. от Димо Йонков — шивач, — Стойно Балтов — учител — и Христо Стоев. Членове на групата са били още Стойно Хр. Шопов, Иван Неделчев Саръиванов, Йонко Станчев, Петко Калчев и Вълко Колев Бозов. През 1913 г. групата брои вече 40 души и през тази година за пръв път празнуват Първи май с червено знаме, ушито от Мария Вълева Балтова. През 1920 г. партийната група се е доста разраснала, спечелва изборите и Димо Йонков става кмет на селото, а Христо Стоев председател на училищното настоятелство. Наскоро обаче новоизбраният общински съвет е бил разтурен и за кмет е избран

Дончо Иванов Топалов, член на земеделската партия. На 9 септември 1923 г. 60 души въоръжени партийни членове се вдигат на въстание и тръгват, но пред с. Габарево са били спрени по нареждане на партията. През 1924 г. партийната организация е разтурена и съществува нелегално.

От търничанските комунисти най-много е лежал в затвора Димо Йонков. Там той получи и болестта, която покоси борческия му живот.

Първият социалист в с. *Тъжа* е Сава Георгиев Гуглев, по занятие бозаджия. Като войник той се сближава с прогресивен офицер, който го запознава със социалистическото учение. Бозаджийницата му била истински клуб на младежите, които по онова време нямали право да влизат в селските кръчми при възрастните.

Миленият дядо Сава, спомням си го с пояса и потурите, сухичък, дребен, с чисто лице и добри очи, неспособни никому със зло да погледнат, а как е бил хулен, подиграван, оскърбяван. Наричали го смахнат, побъркан и какво ли не още. Групата младежи около Сава Гуглев не е била организирана. До разцеплението изобщо социалдемократическа организация в селото не е имало.

Друг социалист по това време, който по-късно преминава към комунистите, бил Христо Коев Каракоев, дългогодишен учител в селото, завършил Пловдивската гимназия през 1897 г., учител му бил Д. Благоев. Социалист е бил и Васил Петров Семерджиев, по занятие семерджия.

Като първи тесни социалисти се сочат Кольо Генов Колев и Доньо Стефанов Чернев, които през 1912 г. се завърнали от Америка.

Стари жители на с. *Габарево* сочат като първи социалисти в селото Койчо Михалев Кацаров и Тодор Димитракев. След тях идва Стоян Колев — учител, завършил педагогическото училище в Казанлък през 1906/1907 г. Другари по идея му били Теньо Димитров Мирчоолу, Лульо Стефанов Хаджиев, Ангел Тодоров, Минко Ив. Велев, Петър Бояджиев, който известно време беше кмет на селото, и др. Групата е под влиянието на широките социалисти в града.

Комунистически съмишленици се оформят след Първата европейска война. Партийна организация се създава в 1919 г. в дома на Койчо Петров и наброява 12 членове: Тодор Чернаев, Георги Симеонов, Иван Петров Ванев, Михаил Н. Кацаров, Михал Петров,

Коста Стефанов, Слави Хр. Караиванов, Андрея Златков, Стоян Карапетров, Иван Кузманов и др.

Според Тодор В. Джананов пък първите комунисти в селото били Андрея Златков, Теньо Матев, Георги Хр. Караиванов, Слави Хр. Караиванов и Петър Фурнаджиев.

Според Бозвелиев в с. *Карагитлий*, сега *Виден*, първи социалист в селото бил Теньо Карагитлиев — кафеджия. Такива са били по-късно Еньо Тенев Караиванов (който през време на изборите от дома си до изборното бюро носел открито червената бюлетина), Руси Събчев, Теньо Добрев, даскал Йоаким Груев, Дончо Петров и пр.

Първата социалистическа организация (широка) обаче е основана на 11 май 1911 г. от учителя Васил Нонев, Петко Кабакчиев, Руси Събчев, Йордан Василев, Гуньо Костадинов и др.

В с. *Павел баня* като пръв социалист се сочи учителят Васил Шивачев, за когото споменава в дневника си поп Васил Джобов. Шивачев дошел в селото през 1888 г. След него учителствува социалистът Дончо Петков. Групата около тях е била: Руси Найденов, Никола Караванев, Атанас Г. Мешинев, Дончо Божков, Лальо Драганов, Митьо Станчев и още няколко души. В първите години в селото устроили събрания Георги Кърджиев и К. Бозвелиев, като това било известно чрез биене на черковната камбана, та местните чорбаджии ги подигравали, че хем били безбожници, хем си служили с камбана. След разцеплението единствен Никола Караванев се обявил за тесен социалист и дълго време е бил такъв сам. Групата на широките била доста голяма, така например в изборите през 1915 г. те получават 142 гласа. Там до 1923 г. все още влиянието на широките социалисти е голямо. През Септемврийското въстание участие не са взели. През 1925 г. в селото е имало няколко нелегални петорки. Една от тях — Димитър Дончев Петков, Христо Стойнов, Илия Америката и Георги Кънин — била разкрита. Легална комунистическа партия със секретар Тодор Петков, а по-късно Йови Минев се образува след 1930 г.

В *Турия* социализмът пристига твърде късно, въпреки че там са учителствували социалисти като Васил Шивачев, Минчо Лихов и Мария Лозева. Димо Йонков от Търничене е правил опит да създаде комунистическа организация и по-рано, но такава се образувала едва през 1920 г. В нея влизат Стойо Станчев, Христо Вълев, Стайко Тенев,

Руси Ив. Шекеров, Стефан Влахов, Руси Караненов, Нено Костов, Йордан Цанков, Дончо Ив. Македонски, Митьо Михалев и др., впоследствие повечето от тях се отказват и се прехвърлят към Земеделския съюз. Преди 1920 г. само Стойо Станчев се смяташе за комунист и през 1923 г. заедно с Митьо Михалев бяха избрани за общински съветници. През време на въстанието обаче групата не взема участие, след това почти се стопява и се съживява едва през 1932 г., като Стойо Станчев е избран за училищен настоятел. През 1943 г. той беше интерниран из делиорманските села, защото русите тъкмо бяха пленили голямата немска армия при Сталинград, и по този случай той си поръчал шишенце ракия в кръчмата, отсипал няколко капки на земята и казал: „Бог да прости Хитлер.“

В с. *Голямо Дряново* учителствувал през 1906–1907 г. Иван Бонев от Казанлък, който пръв е посял социалистическото учение в селото. Починал е от туберкулоза в града. Негов ученик е Кръстьо Христов Базиргянов, или както селяните са го наричали, „Чучулигата“. Тогава така подигравателно са наричали социалистите. Когато той в неделен ден излизал с колата и отивал да оре, селяните изпадали в ужас от това незачитане божиите празници и един ден му съсекли ралото. След него социалист в селото се знае Станчо Драков и няколко други, но организация не е била образувана.

Комунистическа партия в селото се основава през 1919 г. със съдействието на Иван Ганев и Димитър Топалов от с. Енина.

Към 1907–1908 г. в с. *Долно Сахране* като пръв социалист се смята кръчмарят Йордан Христов Колев. Според други такъв е бил и Дечо Хаджипетров, както и младите учители тогава Тодор Петков от с. Павел баня и Никола Палазов от Казанлък. Още тогава обаче Тодор Петков клонял към тесните социалисти и почина като такъв. Трябва доста да се е била разраснала социалистическата група, защото през 1915 г. спечелват изборите и за кмет на селото бил избран Христо Трифонов.

Комунистическата група се появява през 1919 г. В нея влизат Къньо Хаджиминчев, Слави Петков, Никола Ненов, Дечо Николов, Дечо Червенков, Гърди Цвятков, Митьо Тенев, Слави Илиев, Кольо Баев, Денчо Николов и др., на брой 15 души. Секретар на групата е бил Къньо Хаджиминчев. В изборите през същата година комунистите в съюз със земеделците получават над 300 гласа срещу 23 гласа на

буржоазните партии. През по-късните избори за народни съдии най-много гласове получили Митьо Тенев, Кольо Баев и Дочо Николов. На 23.II.1923 г. партийните членове решили и отпразнували деня на Червената армия с голяма манифестация, с червено знаме, носено от Георги Танев, и митинг на площада, на който говорил учителят Слави Петков. На 9 юни същата година не вземат участие, понеже Слави Петков бил един ден по-рано в града и научил становището на околийския комитет.

В с. *Горно Сахране* не ще да е имало социалдемократическа организация. Не се знаят даже отделни нейни съмишленици. За пръв социалист в селото се сочи Никола Христов Раднев — наемен работник, ратай из Добруджа, и пр. След като се завърнал в селото, станал месар, след това отворил малко дюкянче. Това е било към 1907–1908 г. През 1911 г. от града дошел комунистът Христо Колев и донесъл вестници, брошури с цел да образува организация, но не успял. Партийна организация се образувала на 28 декември 1918 г. с ръководство: Теньо Кънев Донков, Христо Хаджистефанов, Минчо Станчев, и членове-учредители: Васил Кънев Донков, Георги Димитров Гуглев, Никола Николов, Коста Кърпачев и Иван Леков. За клуб им служел дюкянът на Теньо Донков, който по-късно бил разширен и там давали своите вечеринки и представления.

В с. *Асен* според Петко Минчев Калфов социалдемократическата група се образувала след Балканската война, 1913 г., от Гичо Маринов, Петко Минчев Калфов, Досьо Василев, Тома Тодоров, Пенчо Маринов, Мичо Цанков и др. От града идвали да устройват събрания Стефан Бозвелиев, Илия Гюлев и др. Към 1920–1929 г. със съдействието на турците, роднините им и др. спечелили избора за общински съветници и избрали за кмет Гичо Маринов. Разбира се, изборът е бил касиран. Водач на групата е бил Гичо Маринов, по занятие грънчар, който през време на войната попаднал между другари социалисти и се „налапал“ с тяхното учение.

Комунистическа организация се образува на 13 септември 1944 г. от Георги Гуглев, политзатворник от 1923 г. Първите членове са били Кръстьо Мичев, Лалчо Ботев, Иван Тодоров, Тодор Дянков, Васил Евтимов и други, на брой 23 души. Гуглев произхожда от с. Тъжа и първият социалист от това село, Сава Гуглев, му е чичо.

В с. *Скобелево* социализмът пристига по-късно. Като първи комунист в селото се сочи Стефан Петров Серджанов, миньор. Организация е имало към 1928 г., но тя ту е проявявала живот, ту е замирала. Членове са били Стефан Серджанов, Манчо Христов Дишев, Нистор Григоров Стоименов, Рачо Станчев Галов, Дянко Цонев, Иван Митев, Спас Рачев, Стефан Иванов, Христо Русев и др. Към 1930 г. спечелват два мандата в общинските избори. Събрания са устройвали Стефан Гуглев от Горно Съхране, Спас Христов и др. През въстанието в 1923 година не са взели участие.

Социалистическа организация в с. *Хаджи Димитрово* по всичко изглежда да не е имало. Една малка групичка начело с Тодор Бангеев и Христо Ангелов не е отбелязала никакви следи в политическия живот на селото.

Комунистическа младежка организация била образувана през 1918 г., а партията се оформява през 1921–1922 г. Преди това комунисти са били Андрея Донев Недялков и Христо Хр. Касев. „Когато освещавахме партийното знаме през 1922 г. — разказва Лальо Карабаджаков, — Христо Касев, тежко болен от туберкулоза, беше излязъл пред пътната врата и като минавахме край тях в стройни редици, той плачеше.“ Секретар на партията тогава е бил Петко Тонев Керпедов. В началото групата е брояла 15–16 членове, но в 1919 г., в едни избори, вземат 47 гласа. Към края на същата година ръководството се поема от интелигентния и опитен Георги Бонев Долапчиев и партийните членове нарастват. През 1922 г. в изборите гласовете им се увеличават на 84. След 9 юни 1923 г. селото е било блокирано от полиция и е бил арестуван Долапчиев с още 10 души. Във въстанието участвуват с 40 души.

Според думите на Дончо Меразчиев първият социалист в *Морозово* бил самият той. Завършил педагогическото училище в Казанлък през 1906 г., учителствувал в родното си село 34 години. Първите съмишленици и другари са му били: Станчо Чапкъна, Цоньо Рачев Загореца, Кольо Митев Пашов, Кольо Кралев Бонев, Станчо Стойков Кирчев и др. Към 1912 г. членовете на социалистическата група броели към 120 души.

Комунистическа организация се оформява през 1920 г., в началото само от 9 членове: Илия Костов Мечков, Христо Н. Караджов, Станчо Хр. Чернев, Слави Хр. Николов, Богдан Ив. Гаргов,

Петко Кралев Боев, Иван Ст. Меразчиев, Иван Кехаяминчев и Петко Найденов. Решение за образуване на партийна организация са взели на едно събрание в местността „Меразчиевата чешма“. Към 1923 г. партийните членове нараснали до 200 души. През Септемврийското въстание в 1923 г. пристигнал в селото с група бойни другари Христо Петров от с. Орозово, който е един от водачите на въстанието в този край, забили камбаната и тръгнали от дом на дом да организират партийните членове и да обезоръжават съмнителните. След това поели всички към града и стигнали до с. Бузовград, където започнала престрелка с изпратените от Казанлък военни части.

В с. *Химитлий*, или сега *Ясеново*, пръв социалист е Руси Чаков, преселен от Шейново през 1901 г. По-късно обаче той става член на земеделската партия. През 1903 г. идва в селото Йовчо Радев от с. Раднево, Хасковско. Той получавал тогава партийния орган и го четял пред съмишлениците (си) Никола Ганчев и Иван Шерифа. Социалисти около това време са били учителите Минчо Лилов (1904–1905) и Пейо Добрев (1907–1908). Организация обаче се е образувала към 1918 г.

Първите комунисти в селото са тримата братя Руси, Вълчо и Доньо Тотев и Тончеви или по прякор „Рундетата“. Преселени от Шипка, те образуват група от 8–10 човека със секретар Доньо Тотев и в началото гласували с лозунги.

Твърде скромна е социалистическата дейност в с. *Дунавци*. До 1910–1911 г. няма следи от социализъм. След това се явяват първите съчувственици като Тотьо Нанев, Иван Д. Таманов, Атанас Нанев. До 1918 г. обаче не е имало никаква организация. Около това време вече има и комунистическа групичка, между които Рачо Манчев, Георги Георгиев, Лальо Таманов, Минчо Баев, Лальо Иванов Духтев и др. По-късно и те се роят — едни отиват при земеделците, други към широките, затова през Септемврийското въстание не отбелязват почти никаква дейност.

В с. *Копринка* социалистическа организация се явява в 1910 г., организирана от учителя Васил Коскин, Станчо Петров Пеев и още няколко души. През 1914 г. обаче спечелили общинските избори, но съветът е бил веднага разтурен. По това време в изборната кутия се появява и първата червенострелна бюлетина на Гено Т. Бахчеванов. След разтурването на съвета в организацията настъпва анемичен живот. Между годините 1918–1923 освен Гено Бахчеванов групата на

тесните социалисти нараства с десетина души, но през време на въстанието не вземат участие. Здрава комунистическа организация се образува в 1920 г.

Според К. Бозвелиев през 1896 г. в с. *Шейново* е имало само двама социалисти — Иван Илиев-Кацаря и Руси Иванов Чаков, воденичар. Организация ще да се е образувала на другата година, защото се знае, че тогава в селото е идвал Г. Кирков и устройвал събрание. За ръководител на организацията на първо време минавал Димитър Маринов, обуцар, а след това — Дечко Колаксъзов, който по-късно минава към земеделците. Членове са били: Койо Герджиков, шивач, Стефан Ангелов, също шивач, Лальо Неделчев, зидар, Стефан Раев, Тотьо Неделчев, Дан Керпедъов, Лальо Кръстев, Дан Кръстев, Дечко Вълдобрев, Ганьо Душков и др.

Партийна организация на тесните социалисти се образува през 1918 г. със секретар Иван Картужков и членове: Иван Димитров, Стефан Епчиджиков, Деньо Христов Караджов, Марин Караджов, Христо Донев, Деньо Йорданов, Ст. Чучуров и др., на брой 15 души. Те са били в голямата си част общи работници, аргати, тухлари и пр., недоволни от политиката на широките социалисти.

По онова време в селото са учителствували и учителите широки социалисти Лальо Тенев Попов, Иван Поп-стоенчев и Боян Чомаков.

В с. *Крън* социалистическото учение прониква още през 1897 г. чрез дошлия от Габрово работник шивач Христо Радев. Образованата около него групичка се състояла от Дочо Нонев от село Енина, бакалин, Иван Тенев Бузов, праматар от Ст. Загора, заселен в Крън, Минко Петров, Теньо Илиев, бръснар, Димитър Иванов Узунов, Теньо Хр. Мацалов, Христо Димитров, Митьо Коев Начев, Матьо Филипов и др. През 1900–1901 г. в селото учителствува Еньо Боршуков (баща на проф. Г. Боршуков), социалист и по-късно кмет на Казанлък, който оказвал влияние върху политическото ориентиране на значително нарасналите вече партийни членове. След разцеплението начело на тесните социалисти застават Иван Стефанов и неговият другар Иван Тенев.

В с. *Бузовград* комунистическа организация се появява през 1920 г., но без особен активен живот. През 1923 г., въпреки че сражението се е водило край самото село, са взели участие само двама души, които след 24-часово арестуване били освободени. По-стегната партийна

организация се основава през 1944 г. с пет-шест стари съмишленици и няколко нови.

В селото социалистическа организация (широки) въобще не е имало.

В с. *Овощник* ще да е имало социалистическа група още към 1889–1890 г., защото в окръжното до ЦК на партията, съгласно решенията на Международния социалистически конгрес в Париж през 1900 г., партията се задължава да внася 200 лв. златни годишно за издържане международното социалистическо бюро в Брюксел. Казанлъшката организация била задължена да внесе 10 лв., Емишлерската (Овошнишката, б.м.) 1 лв. и още 5–6 други също по 1 лв. Иван Данчев, който е бил млад учител и социалист през 1903 г., обаче не помни да е имало такава организация. По сведения на стари хора от селото като първи социалисти се смятат Боньо Йовчев Войводов, Дамян Тотев, Ганьо Иванов Марински, Рачо Иванов Желев, Стойчо Славов, Илия Семов и др. Боньо Йовчев е бил близък с К. Бозвелиев, обаче не е бил обединяваща личност и не можал да образува по-здро партиейно ядро. Бил избран няколко пъти за общински съветник, но в коалиция с други партии и подпомаган от близки и роднини. Когато през 1962 г. запитам 80-годишния Иван Мазнев — секретар-бирник по онова време — кои социалисти помни, той ми изброи само Боньо Йовчев Войводов, Дамян Тотев и Стойчо Славов.

— А другите?

— Другите бяха слънчогледи. И аз съм един от тях. Службата ми беше такава, че трябваше да се приспособявам към всяка власт.

Към 1919 г. във всеки случай широките социалисти в *Овощник* били 41 души.

Според Тотьо Дамянов комунистическата организация в селото се образува през зимата на 1919 г. от него, Иван Славов, Иван Райчев, Петър Колев, Иван П. Камбуров, Дончо Драганов, Иван Йовчев, Иван Стоев, Еньо Манолов и др. В началото са се събирали в дома на Ганьо Иванов Марински или в кръчмата на Райчо Йовчев. Марински е бил широк социалист, но съчувствувал на комунистите. Според други в групата е влизал и Петко Войводов, който преди е бил широк социалист. След като земеделската партия поема властта, и двете групи заглъхват, като комунистите се свързват едва към 1931 г.

Социалистическа група в с. *Черганово* се формира към 1911–1912 г. начело с Иван Райчев, близък познат на Бозвелиев, Христо Д. Чекердеков, преселен от града, Харалан Иванов, Стоян Димитров и Георги Г. Турлаков. Като образували групата, повикали ги в околийския комитет на партията, похвалили ги и ги абонирали за партийния вестник. В изборите винаги са имали 7–8 гласа и някаква особена дейност не са отбелязали. Някои от тях, наближили вече 90 години, са още живи и още се смятат правоверни социалисти. Дядо Георги Турлаков между другото например разправя:

— Бях чирак-железар в Казанлък. На един Първи май няколко другари се накичихме с ленти и манифестирахме. Откъде се научил майсторът, че като ме подхвана: „Ти, кай, си безбожник, нехранимайко, хаймана...“, но не ме изгони, защото бях здрав, въртях чука добре и му бях потребен.

Партийна комунистическа организация се образува през 1935 г. и наскоро след нелегалното ѝ образуване била разкрита и членовете ѝ арестувани. Начело е бил Неделчо Хр. Дерменджиев, осъден по-късно на 4 години затвор, а останалите — Михаил Радев Барабонков, Стоян Илиев Барабонков, Неделчо Денев, Христо Златев, Костадин Ив. Костадинов и др. — са били освободени. След излизане от затвора Неделчо отива на военно обучение в окупираната част на Гърция, свързва се с другари, става партизанин там и през м. октомври 1944 г. бил убит при с. Височен, Драмско.

Открита в самото начало, групата не е могла да прояви голяма дейност. Отделни лица, като Петър Иванов Хаджиев и неговите помагачи Михаил Радев Барабонков и Стоян Илиев Барабонков, подпомагали партизаните в Средногорието. Петър Хаджиев е бил изключен от гимназията и изпратен на концлагер в с. Еникьой, където прекарал повече от година и след завръщането си пак подпомагал партизаните.

Първият социалист в с. *Кънчево* е бил Стоян Бонев, учител, завършил педагогическото училище в гр. Казанлък, Като негови другари се сочат Петко Кабаиванов, Иван Стефанов Гергеолу, Иван Тодоров, Иван Петков Делиев, Иван Станчев и др. След Балканската война, 1912–1913 г., в селото имало 7 социалисти, а след Първата европейска пораснали и подкрепян от опозицията, за кмет бил избран социалистът Иван Петков Димиев. Същият е бил председател на

тричленната комисия и през 1921 г. Групата тесни социалисти се оформя през 1919 г., като за секретар е бил избран Кънчо Ненов Цанков, учител от същото село. През Септемврийското въстание той е бил арестуван, поради което организацията не е взела участие. След освобождението си той образува нелегални тройки и държи връзка с Христо Петров от Розово, политемигрант от СССР. Чрез него се свързва и с ЦК. През 1925 г. Кънчо отново е арестуван и убит между селата Розово и Бузовград. Селото сега носи неговото име Кънчево.

В с. Ягода учителят Петър Христов Пегрооглу още преди 1900 г. събира около себе си по-будните средни и бедни хора от селото и започва да ги учи на социализъм. Край него се оформя група от Минчо Митев Масурев, Ради Петков Атанасов, брат му Никола Петков Атанасов, Георги Марков Митев, Михо Недялков Михов и др.

В своята дейност групата не е отивала по-далече от оживени разговори за социалистическото бъдеще, излизала е и със своя листа в изборите. Душата на тази дейност е била даскал Петър от Казанлък. Той обаче не е имал кураж много открито да излиза срещу двамата местни богаташи кръчмари, които държали селото в ръцете си. Единият от тях, Тодор Стефчев — народняк, — с 500 дка земя, е бил хазяин на даскала. Другият е бил стамболовистът Косьо Турлаков.

За своята социалистическа дейност в селото даскал Петър бил уволнен и след това следите му се губят към Казанлък.

След разцеплението всички участници в първата група минават към широките социалисти. Само Никола Петков Атанасов в 1920 г. става комунист.

Комунистическа организация се е образувала след връщането на войниците от Първата световна война през 1918 г. В първите години като постоянни ръководители на организацията са били Георги Костов — каракачанин, буден, инициативен, умрял в 1945 г., след като видял „братята руси освободители“, — Петър Турлаков — заможен селянин, но преминал на страната на народа, — Станьо Петров — работник-кантонер, по-късно станал демократ и при втория сговор бил кмет. Георги и Петър са били избирани за секретари години наред. В първата група са участвували още Койо Георгиев Маджаров, Белчо Колев Нейчев, Слави Петров Текнеджиев, беден земеделец, Деньо Ив. Масуров, деен комунист, железар, Иван Коев, беден селянин, Петър Ст. Ковачев, Димитър Петров Станев, брат на Станьо Петров, Костадин

Ганчев, работник, Митьо Маджаров Митев — от широк социалист станал комунист — и др. Общо организацията е брояла около десетина човека.

Поддържала е връзка с града чрез Койо Ковачев и други хора. Дейността ѝ — най-дейно участие в изборите със своя листа. В 1920 г. има вече здрава организация с избор на ръководство, членски внос, провеждали вечер събрания по къра в тъмното и с активната си агитационна дейност откриват фронт на буржоазните правителства и местните им представители.

Първият социалист в с. *Горно Изворово* е Тодор Стайков, който е бил член на социалистическата потребителна кооперация „Братство“ в Казанлък. През 1906–1907 г. в селото е учителствувал и учителят социалист Иван Гюдюлев. Иван Тодоров пък получавал партийния вестник, но нямало образувана организация.

Неорганизирана комунистическа група е имало към 1921 г. В нея са влизали Петко и Васил Караиванови, Христо Стойков, Димитър Христов, Иван Колев, Васил Цонев, Трифон Цонев и Кольо Маринов. Групата всеки случай е държала връзка с партийната организация в с. Мъглиж. Събрали и абонаменти за партийния орган. На митинга в Казанлък през 1922 г. участвували с 12 души.

Редовна организация обаче се образувала едва на 11.IX.1944 година, като се записали нови членове. Една част от старите пък се почувствували оскърбени и се оттеглили.

Петко Караиванов е бил ятак на Георги Балкански от Мъглиж, а Стефан Панев е давал подслон на Петър Калайджиев. Той единствен е лежал известно време в затвор.

Първата социалистическа група в с. *Тулово* се е състояла от 5–6 души: Стойко Колев, Иван Захариев, Георги Дончев, Стоян Илиев и учителят Неделчо П. Добрев, който още като ученик в Казанлъшкото педагогическо училище участвувал в социалистически кръжок. Групата се е образувала вероятно през 1902 г., участвувала е в избори, даже спечелила един мандат, но не помнят в коя година. Изборът, разбира се, веднага бил касиран. В селото са устройвали събрания Кирков, Бозвелиев, Джидров. Общо обаче голяма дейност не са развили.

Комунистическата организация се образува през 1927–1928 г. Един от първите комунисти в селото е Стоян Илиев, който имал

роднини в село Енина и там се увлякъл по това учение. Другари му били Гойчо Иванов (секретар), Димо Поборников, Борис Алексиев и Тотьо Колев (един от най-старите и най-здравите комунисти). В Септемврийското въстание не са взели участие. Сега водач им е синът на даскал Неделчо Попдобрев, Добри Неделчев Попов.

За първи път за социализъм в Юлиево (Долно Мъдърци) се е заговорило през 1903 г. от дошлия там учител от Стара Загора Димитър Ненов. В продължение на три години, до 1906 г., около даскала се е оформила първата група млади социалисти: Радко Иванов, Димо Ненов, Петър Дервенски, Христо Златев, Тошо Заеков, Георги Ст. Овчаров. „Клъвнали от даскала зърното на социализма“, както се изразява живият още Радко Иванов, групата се разширила до 35–36 човека и към 1908 г. излязла на мегдана на обществения живот. В следващите избори групата е спечелвала в някои години до 5 съветници.

В 1906 г. учителят Димитър Ненов напуснал Юлиево, записал се студент в София, но скоро бил изгонен от университета — участвувал в освиркването на цар Фердинанд. След това завършил право във Виена и станал адвокат в Стара Загора. Продължил своята революционна дейност, станал комунист. Починал в близките години — след 1923 г.

Социалистическата група в Юлиево вървяла с лявото крило на социалдемократите — с Димитър Братанов, Димитър Нейков. В 1923 г. много от членовете на групата участвуват в сформираната въстаническа група в селото от комунисти, земеделци, социалисти — на брой към 50–60 души. Но групата не е минала към действия и не е взела участие в революционните вълнения в казанлъшкия край.

По-късно някои от членовете на социалистическата група минават към БЗНС, към БКП, но повечето остават социалисти.

В с. *Дъбово* социалистическа група се е образувала към 1905–1906 г. от 7–8 души. Първият председател на групата е бил Димитър Игнатов Паричков, по-късно известен под прякора Джидров, понеже Петър Джидров — един от лидерите на тогавашната широкосоциалистическа партия в София — на няколко пъти е бил избран за депутат в околията и обикалял селата, за да агитира. По професия Димитър Игнатов е бил ковач. Ранен през Първата европейска война, той се завръща в селото, отваря кафене и минавал за

„добър, честен, отзивчив човек към всяка добра инициатива“. В групата са влизали Христо Д. Заеков, Иван Кънев Войников, Павел Тенев, Христо П. Калайджиев и др. Организацията им не могла да се разрасне и да развие по-голяма дейност. Знае се, че в едни общински избори са спечелили един мандат и за съветник е бил избран Павел Тенев.

Първите комунисти се оформят още след Балканската война. Те са били Къньо Иванов Кънев, Игнат Петков Игнатов (по прякор Благоев), Цаньо Семерджиев и някои други. Партийна организация обаче се образува в 1918 г., като първи основатели са били Къньо Иванов Кънев, Игнат Петков, Петър Господинов Петров, Дамян Господинов Петков, Цаньо Семерджиев и др. Първият секретар на организацията е бил Петър Господинов, който още не бил завършил гимназия и току-що се завърнал от войната.

Партийната социалистическа организация в с. *Ръжена* е съхранила своята архива и сега тя се намира в казанлъшкия музей. От едно писмо до градския комитет разбираме, че „новоизбраният партиен комитет е вече съставен и функционира в с. Ръжена. Всичко, що се отнася до комитета, да се отправя и занапред на адрес Тодор Калчев“. Годината е 1899, а месецът и денят са изгризани от мишките. В тримесечния отчет за юли, август и септември, същата година, виждаме, че членовете на организацията са 27 души, от които 20 земеделски стопани, двама зидари, един пъдар, един говедар, един писар и един „самостоятелен пастир“. С друго писмо през същата година искат от ЦК да им изпрати 50 червени календара, а след това още 100, които се надяват да пласират на предстоящия събор в селото. При образуването на организацията пристигнали в селото Д. Благоев, К. Бозвелиев. По-късно, през 1900–1901 г., учителствува в селото социалистът Добри Мандаджиев.

При разцеплението в 1903 г. с писмо до ЦК на партията известяват, че е избран нов комитет със секретар Христо Дерелиев, касиер Никола Рашев и членове Петко Христов, Тодор Калчев и Станчо Велков. Членовете обаче от 27 са станали 19. Останалите са преминали към комунистическата организация, водена от Атанас Христов Руйнов, по професия калайджия. Дългогодишният секретар на партията на широките социалисти, Тодор Калчев, през 1910 г. също отива при комунистите заедно с Петко Ив. Карастоянов, Иван Славов,

Васил Димитров, Иван Мандаджиев, Живко Коев и Станчо Велков. Тогава широките са останали само 7 членове.

В с. *Зимница* не се помни да е имало социалисти в първите години след образуване на социалистическата дружинка в гр. Казанлък през 1890 г. За социализъм се заговорва едва след Първата световна война, а комунистическа организация се образува през 1922 г. Преди това са идвали в селото Благой Чернаков и Христо Халачев от с. Ветрен, но при създаване на партийната група са дошли от с. Дъбово Руси Иванов Кокошарев и Дамян Господинов. Събранието се е състояло в дома на Ради Добрев Коларов. Групата, която се е състояла от Игнат Стоянов, Ради Добрев, Кънчо Генчев, Георги Иванов Камбуров и двамата братя Димо и Кънчо Ганеви, е избрала за свой секретар Игнат Стоянов. През 1923 г. партийната организация не е взела участие във въстанието.

— Тъкмо се бяхме събрали и изслушвахме — разказва Игнат Стоянов — пратеника от с. Милево, който ни прикани да се вдигнем на оръжие, фашистко оръдие забумтя към с. Дъбово и ние решихме да почакаме, докато се изясни положението.

В с. *Шаново* към 1900 г. първи заговорват за социализъм Райно Димитров Арабаджиев, Тенко Коев и Димитър Русев Кършаков — бедни селяни, принудени да аргатуват някъде към варненския край. Отишли един ден във Варна и попаднали на многолюден митинг, устроен от социалистите с оратор Георги Кирков. Пламенният оратор така им подействувал, че дълго време след това разправяли за него и речта му. Между годините 1906–1910 в селото учителствувал Койо Ковачев от с. Ягода, по-късно адвокат, кмет на Казанлък и пр., който оставил дълбоки следи в духовния живот на селото. Той събирал селяните, четял им вестници, разяснявал им идеологиите на политическите партии и ги запознавал със социалистическото учение. Образува кръжок за политическа и стопанска просвета и през 1908 г. турил началото на читалище „Наука“, като за нуждите му приспособили старата джамия в селото. Помагали му Стойо Ив. Стоев, Иван Д. Каршаков, Йовчо Косев, но партийна организация не била образувана. Такава, но комунистическа, се основава от Йовчо Косев Кършаков, деен и ученолюбив младеж, през 1921 г. Организацията съществува до 1923 г. със секретари Иван Колев Куруколев и Руси Д. Кършаков. За клуб им служела старата къща на Никола Вълчев.

Организацията е била подпомагана от Иван Ганев, Кръстьо Марков, Иван Владев, Тачо Даскалов, Бончо Шанов и др. В изборите през 1923 г. спечелили 176 гласа от всичко 370.

Първият социалист в с. *Ветрен* е бил Димитър Нанчев Гурбалов, учител, а след това търговец, близък познат на Бозвелиев. Той през 1905 г. събрал около себе си група съмишленици, които ръководел и просвещавал. В тази група влизали Христо Стоянов, Рашо Марков, Тодор Колев, Ганчо Боршуков, Минчо Станев и др. Към 1918 г. социалистите (широки) в селото достигнали до 70 души. През това време в групата почнали да се оформят като тесни социалисти обущарят Ради Иванов, кантонерът Тодор Желев и Теньо Денчоолу. След това числото на тесните почнало да се увеличава, станали 5 души. На 12 ноември 1918 г. секретарят на широканската партия, тогава Благой Чернаков, успял да отцепи 25 души и образувал комунистическа организация. Отцепването станало с речи, плакати, манифестация и пр. След това комунистическата организация се увеличава с още 26 членове, клубът на широките социалисти заглъхнал и групичката престанала да съществува. Организацията на комунистите подпомагала стачкуващите железничари и поддържала връзка с организациите от околните села Милево, Юлиево, Дъбово и Борущица. На митинга в село Дъбово, на който участвували и групи от горните села, полицията потърсила да арестува Чернакова, но той се укрил. През 1920 г. партията решава да участвува в изборите и строени по двама-трима души, се явяват пред изборното бюро начело с нелегалния Чернаков, след което той пак изчезва. По-късно бил хванат и лежал една година затвор. През 1922–1923 г. членовете се обучавали и готвили за въстанието, като за командири на групи били определени Халачев, Гайдаров и Марко Тодоров. На 15 септември заемат общинското управление, но пристигнала войска и ги разпръснала. След това започват обиски, арести, затвор и пр.

В с. *Николаево* първият социалист е бил учителят Рачо Кряков, родом от габровските колиби. Това е било към 1907–1908 г. След него по-голяма дейност развива местният жител, учителят Иван Димитров (1909–1910). Той събирал съселяните си занаятчии и ги запознавал с това учение. Такива са били Калчо Вълчев — ковач, — Ганчо Костадинов — железар, — Стойко Михалев — кожухар, — Христо Добрев, а след тях — Денко Иванов, Никола Петров и др. Според дяда

Калча Вълчев плащали са и членска вноска, което показва, че е имало основана организация, но за някаква по-особена дейност не можах да ми кажат. Иван Димитров е бил убит в Първата европейска война.

В селото е учителствувал и социалистът Иван Чаков от с. Крън. Комунистическата организация в селото се явява през 1919 г. със секретар Добри Димитров, по професия работник. Той бил известно време в Америка. През Септемврийското въстание партийните членове завземат общината, но пристига войска, разпръсква ги, като арестува по-будните от тях, десетина души.

В село *Милево* през 1894–1895 г. учителствувал будният Иван Тодоров (чичо на покойния пълномощен министър в Москва Тодор Христов), който пръв заговорил на селяните за социализъм. Той образувал малка група, но бил бързо уволнен като социалист. По този случай във в. „Селски глас“ от м. март 1895 г. се отпечатва дописка за кмета на селото, в която между другото се казва:

„В неделя, 12 февруари, той (кметът, б.м.) повиква в общинското управление главния учител (Иван Тодоров) и без много заобикалки го нарича «вагабонтин, социалист», заплашил го, че ще го изпъди, защото учел децата на «социалистическа вяра», не им давал да се кръстят, да правят молитви, да ходят на черква и много други такива лоши работи. Той щял уж да го изпъди първия месец, когато още не бил избран за кмет, защото още оттогава знаел, че е социалист, но го съжалявал, че бил беден, и т.н.“

Учителят Иван Тодоров, който членувал в казанлъшката организация, успял да вземе от селския свещеник Къньо тайното окръжно на старозагорския владика Методи Кусевич за борба против учителите социалисти и го изпратил на редактора на сливенския вестник, редактиран от негов другар (сп. „Образование“, год. VII, кн. 3 от 1938 г.) и това е вбесило кметове и попове.

След уволнението на Ив. Тодоров един от водачите на социалистите в селото е бил Милчо Станев, също учител, родом от това село. Той образувал група, която според жена му Стайка Станева се е състояла от Иван Ив. Крачанов, Вълчо Златев, Георги Кисиков,

Кольо Златев Златанов, Илия Кьорхристов, Койчо Губерков, Иван Драганов Чуреев и др. Това е било към 1918 г., но и той бил уволнен и после преместен в с. Димовци. В селото се връща пак и учителствува там до 1929 г. Минчо Станев е ученик на Бозвелиев и дълги години беше директор на кооп. „Братство“ в града.

Под формата на просветен кръжок в селото се образува група от тесни социалисти в 1908 г., а партийната група от 7–8 души се оформява през 1910 г.

Първите социалисти в с. Гурково към 1905–1906 г. са били Христо Атанасов Манев — учител от селото — и Кольо Н. Попов — земеделски стопанин. За други съмишленици не се знае. Не е имало и организация. Христо Атанасов Манев е бил казанлъшки зет, та вероятно социалистическата си подкваса е получил от този град, а не от Нова Загора, към която околия е било тогава селото. И двамата си остават широки социалисти докрай.

Организация на тесните социалисти се появява през 1919 г. с около 18 членове и доста съмишленици. Имали са и клуб. Начело са били Иван Койчев и Иван Цонев — местни учители. Другари им били Георги Нейков, Атанас Василев, Димитър Иванов, Кольо Д. Яков — все земеделски стопани, — Стефан Стойчев — шивач, — Кольо Колев Диманин — писар — и др. Най-често ги е посещавал и устройвал събрания Петко Енев. По-късно като активни членове на организацията се включват Станьо Драгоев — учител, родом от с. Милево — и Христо Малешков от с. Мъглиж. За пръв път отпразнували Първи май с манифестация през 1922 г. През същата година взели участие в общинските избори и спечелили 6 от всичко 10 места, но скоро съветът е бил бламиран и властта назначила тричленна комисия.

Който се е занимавал с подобна дейност, който е събирал исторически материали половин век по-късно, без да има на ръка писмени документи, той знае колко трудна работа е това. Някои от тия данни съм записвал преди двадесетина години като директор на музея в Казанлък и тях смятам за по-точни и достоверни. Другите, които са малко и от села, където е нямало по-здрави и дейни социалистически организации, са събирани през последните няколко години. Поради това, че живите партийни членове от онова време са вече грохнали старци с отслабнала памет, те са по-непълни и възможно е да са

допуснати грешки. Давам ги за печат във в. „Искра“, та читателите от града и селата от бившата Казанлъшка околия, като ги прегледат, да поправят и допълнят някои допуснати празноти.

От изнесеното дотук се вижда, че първите лястовички, възвестяващи социалистическата пролет по нашите села, не са само учителите, а бедни селяни, принудени да скитат и аргатуват из страната ни, калфи и чираци, учили занаяти в градове, където това учение е било пуснало по-дълбоки корени, дребни еснафи, които не са се бояли, че заради убежденията си ще бъдат премествани или уволнявани, бивши бойци през войните, попаднали в такива среди, и пр. С малки изключения даже учителите-социалисти са действували тайно и не са смеели да излизат начело поради строгите тайни и явни нареждания, поради шпионажа на подчинените на големия социалистомразец, старозагорския владика Кусевич, който от църковните амвони разправял, че те не признавали никаква частна собственост, никаква вяра и закон, че жените щели да бъдат общи, и пр. Поповете от своя страна допълвали, че мъжете щели да бъдат кастрирани, като само някои се оставят за разплод, че старите хора, надхвърлили 60 години, щели да бъдат изклани, и т.н.

Не, не ще да е била лека работата на първите.

„... Появяването на социалистите като социалдемократическа партия се посрещна от техните противници с явна злоба — пише в своя «Принос» Димитър Благоев. — В правителствените вестници се появиха ред позиви към правителството да почне преследвания против социалистите, да унищожи тия «развратители на младежта», тези «безбожници» и тази — «язва»... Посипаха се най-мръсни клевети против социалистите изобщо, отвсякъде един общ хор разнасяше по цяла България, че те искали «развалата на семейството», «общността на жените», деление на имотите и т.н. Даже и частният им живот беше предмет на всевъзможни хули и клюки... изобщо думата социалист от онова време беше за противниците равносилна с най-голяма псувня. Така беше навсякъде из България, където социалистите открито излизаха. То беше време, когато човек трябваше да има здрави нерви, дълбока вяра в научността на социализма, за да издържи всичките тия тежки клевети и обиди при самите несгоди на личния живот, в онова време на първите стъпки на открита социалистическа дейност, без да изгуби енергия и ентузиазъм и без да се поколебае нито минута, че е

близък денят, когато работническата класа, събудена и просветена, ще бъде организирана в една обществена сила под червеното знаме на социалдемократическата партия и тогава клеветите на техните противници ще замръзнат на устата им.

Като си спомня човек онова време, което може да се нарече героичен период от неговото развитие, и го сравнява с днешния период, мъчно може да повярва, че е било то.“

(Из ръкописите на писателя.)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.